

УДК 37.091.4.015.31 Макаренко

ВІТАЛІЙ ЗЕЛЮК

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського

ПРОФІЛЬНА КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглядаються багатоаспектні підходи до упровадження педагогічних ідей А.С.Макаренка в сучасній освіті.

***Ключові слова:** освіта, профілізація, компетентності, емоційний інтелект, менеджмент, інноваційні технології.*

Педагогічна система А.С. Макаренка не втратила своєї актуальності в світлі сучасних проблем освіти України. Педагогічна система А.С. Макаренка – це складна сукупність ідей та практичних рішень, основними з яких є: суть виховання як суспільного явища; єдність виховання і життя; мета виховання як розгорнута програма формування людської особливості; колектив як метод виховання; взаємовідносини колективу і особистості; самоуправління у колективі; виховання свідомої дисципліни; зв'язок навчання із продуктивною працею; праця як постійний компонент системи виховання; залучення вихованців у різноманітні життєві сфери, виховання господаря життя; традиції та їх виховна роль; педагогічний колектив і його центр, всебічний розвиток особистості; роль сім'ї у вихованні дітей [1, с. 3].

Педагогіка А.С. Макаренка дає методологічні основи профілізації загальноосвітньої школи.

Сучасні концептуальні засади профільної освіти включають широку палітру різних чинників: принципи особистісно та компетентісно орієнтованої освіти, інтеграції та диференціації навчального процесу, державні документи та постанови Міністерства освіти і науки України про освіту. Створення платформи для становлення профільної старшої школи має передбачати такі кроки: перегляд основних форм організації профільного навчання; розробку моделі та структури профільних курсів, визначення співвідношення варіативного та інваріантного компонентів у їх динаміці, узгодження цих позицій із Державними стандартами.

Педагогіка А.С. Макаренка вчить бути мобільними в різних життєвих ситуаціях у контексті створення методичного забезпечення професійної освіти. Методичне забезпечення – це сукупність сучасних способів організації профільного навчання та реалізації змісту освітніх галузей. Для цього необхідно визначитися з моделлю загальноосвітньої школи, яка передбачає можливість різних комбінацій освітніх галузей, що забезпечуватиме гнучкість профільного навчання та враховуватиме такі типи навчальних предметів: базові, загальноосвітні, профільні та елективні.

При впровадженні загального профільного навчання необхідні структурні зміни. Потрібно не тільки визначати перелік профільних та базових загальноосвітніх предметів, а й передбачити механізми їх впровадження, враховувати потреби ринку праці.

А.С. Макаренко висунув ідею створення колективу педагогів-однодумців. Створення профільної старшої школи не можливе без належної підготовки кадрів. Саме тому система підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів має бути забезпечена необхідними програмами, навчально-дидактичними матеріалами, технічними засобами та іншими ресурсами, щоб задовільнити галузь необхідними кваліфікованими спеціалістами. Необхідно врахувати можливість учителів викладати навчальні предмети за різними профілями, що є дуже важливим в умовах сільських шкіл. Учителі мають бути обізнані з сучасними педагогічним технологіями, інтегрованими курсами та інноваційними формами й методами викладання, з якими педагоги знайомитися на курсах підвищення кваліфікації вчителів при ПОІППО.

Профільне навчання має широкі можливості для формування предметних та ключових життєвих компетентностей. Зараз постали нові вимоги суспільства до особистості: вона повинна бути компетентною, відповідальною, вміти навчатися упродовж усього життя, бути конкурентоспроможною відповідно до кон'юнктури ринку праці. Для успішного формування ключових життєвих компетентностей у процесі профільного навчання вчителю необхідно перейти на інноваційну педагогічну діяльність із використанням ефективних педагогічних технологій. Кожен конкретний профіль реалізується певним циклом дисциплін. Профільна компетентність є результатом освітнього процесу у старшій школі і визначається як готовність особистості самостійно одержувати та використовувати знання із даної профільної освітньої галузі, необхідних для її самореалізації. Конкурентоспроможна освіта вимагає, щоб педагогічні працівники володіли методологією визначення компетентісно орієнтованого змісту відповідних освітніх галузей. Це дасть можливість перейти від освіти, орієнтованої на процес, до освіти, орієнтованої на результат. Профільне навчання базується саме на вивченні предметів, що сприяють формуванню необхідних компетентностей.

Метою освіти визначено «...всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного виробу, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу...» [5, с. 11].

Україна прямує шляхом розбудови громадянського суспільства, у якому гуманістичні ідеали мають посідати панівне місце в системі людських орієнтирів, а принципи гуманізму, людяності, поваги до особистості та її гідності – стати безумовними імперативами при реалізації мети й визначенні змісту освіти, адже кредо гуманітарної політики нашої держави,

її світоглядний принцип – визнання людини вищою цінністю суспільства, а турботи про неї – головною функцією держави.

Незалежно від національної специфіки, в усіх країнах профільне навчання базується на визначенні переліку навчальних предметів чи освітніх галузей, змісту, вмінь і навичок/компетентностей, необхідних для підготовки молоді до дорослого життя. Узагальнений варіант є комбінацією таких складових:

- загальноосвітні, обов'язкові для вивчення всіма учнями предмети/освітні галузі, до переліку яких найчастіше входять державна мова (мови), математика, предмети гуманітарного циклу (історія, суспільствознавство, громадянознавство), фізична культура (іноді з інтеграцією освіти про здоровий спосіб життя), ІКТ, природознавство (інтегрований предмет з елементами фізики, хімії, біології), мистецтвознавство (основи мистецтва, музики, танцю, драми) та іноземна мова. Зокрема, у Швеції загальноосвітня складова включає 8 обов'язкових навчальних предметів/освітніх галузей, на навчання яких відводиться приблизно третина всього навчального часу;

- профільні предмети, які відповідають обраному профілю/напрямку навчання. Профільний предмет залишається головним компонентом змісту освіти на цьому рівні, передбачаючи поглиблене навчання предметів обраного профілю;

- предмети за вибором (загальноосвітні чи профільно-базовані), які надають учням можливість удосконалювати знання з обраної галузі шляхом вивчення поглиблених модулів із фаху або споріднених із ним. Можливим є вибір протилежних до профілю дисциплін або дисциплін загального характеру;

- міжпредметні галузі/теми/курси, орієнтовані на формування ключових компетентностей. Це – уміння вчитися, використовувати ІКТ, критично мислити, приймати рішення та розв'язувати проблеми; здобувати нові знання протягом життя; працювати в команді;

- релігійна/моральна освіта (за бажанням учнів та їхніх батьків).

Оптимізація діяльності людини є можливою за умови, якщо люди діятимуть у гармонії із законами розвитку і функціонування суб'єктів і об'єктів системи «людина – природа». Виходячи з потреб соціальної практики, науковці мають визначити потреби людини і мету її діяльності у процесі пізнання, а також пріоритети, що мають бути вивченими першочергово. Важливим при визначенні змісту освіти є співвідношення теорії й практики. Як відомо, практика виступає не лише критерієм істини в процесі пізнання, але і його продовженням. Саме тому для учнів і студентів необхідно планувати найефективніше співвідношення між теоретичними й практичними заняттями, оскільки дотримання такої ієрархії, як правило, є об'єктивною основою ціннісних орієнтирів [4, с. 223].

Професійна компетентність педагога є однією з найактуальніших проблем сучасної освіти. Наше суспільство, яке щокроку глобалізується й інформатизується, вимагає від учителя здатності швидко реагувати на

виклики сучасності, вміти відрізнити знання від інформаційного шуму та зберігати чіткі моральні орієнтири в час, коли цінності так драматично знецінюються. Тому більшість учених переконана, що з-поміж складників професійної компетентності вчителя важливими є не тільки фахово-методична та психолого-педагогічна, але й, скажімо, соціокультурна та інформаційна компетентності. З'ясувати зміст поняття «професійна компетентність педагога», окреслити його структуру, визначити сучасні вимоги до рівня розвитку різноманітних компетентностей залежно від кваліфікаційного рівня вчителя – ось завдання нашої статті.

Загалом же професійна компетентність педагога може бути представлена як сукупність таких складових: фахово-методична; нормативно-правова; організаційна (управлінська); здоров'язбережувальна; психолого-педагогічна; соціокультурна; комунікативна; емоційна; самопрезентаційна; інноваційна; інформаційна (ІКТ) компетентності.

Фахово-методична компетентність передбачає знання предмета і часткової методики його викладання, обізнаність із останніми науковими досягненнями галузі, здатність здійснювати дослідно-експериментальну роботу у цій сфері. А ось вимоги до цього рівня компетентності, яким має відповідати учитель із кваліфікаційною категорією «спеціаліст»: здатність забезпечувати засвоєння учнями навчальних програм; знання теоретичних основ та сучасних досягнень науки з предмета, який викладається.

Для спеціаліста другої категорії, окрім базових вимог, обов'язковою є також здатність використовувати диференційований та індивідуальний підхід до учнів. Спеціаліст першої категорії, окрім вищезазначеного, повинен володіти здатністю формувати в учнів навички самостійно здобувати знання й застосовувати їх на практиці, а також використовувати методи компетентісно-орієнтованого підходу до організації навчального процесу. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії» передбачає виконання усіх попередніх вимог плюс здатність активно впроваджувати форми та методи організації навчально-виховного процесу, що забезпечують максимальну самостійність навчання учнів.

Нормативно-правова компетентність полягає в знанні нормативної бази, що регулює освітню діяльність, трудового законодавства, здатності правильно трактувати їх положення, встановлювати, яким актом регулюється той чи інший аспект діяльності, дотримуватися їх. Для усіх кваліфікаційних категорій базовою є єдина вимога: знання основних нормативно-правових актів у галузі освіти.

Зміст управлінської (лідерської, стратегічної) компетентності полягає в умінні мотивувати, організувати та ефективно керувати процесом навчання, здійснювати зворотній зв'язок та моніторинг на суттєвих етапах навчання, здатності впроваджувати проекти, умінні будувати стратегію розвитку як окремого учня, так і колективу в цілому, здатності організовувати інтерактивну роботу учнів. Учителі з кваліфікаційною категорією «спеціаліст», «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої

категорії» повинні уміти встановлювати контакт із учнями (вихованцями), батьками, колегами по роботі; уміти вирішувати педагогічні проблеми.

Для спеціаліста вищої категорії до базових вимог додається також потреба володіти широким спектром стратегій навчання.

Здоров'язбережувальна компетентність включає:

- здатність забезпечувати безпеку життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу, захищати, підтримувати та розвивати власне здоров'я та здоров'я учнів (у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах);
- знання валеології, вікової фізіології, основ психіатрії;
- дотримання санітарно-гігієнічних норм навчальної діяльності, у т. ч. роботи з комп'ютером, з приладдям у лабораторіях.
- проведення організаційних та виховних заходів, спрямованих на профілактику шкідливих звичок, ВІЛ/СНІДУ, інфекційних сезонних захворювань, гіподинамії, захворювань опорно-рухового апарату, зору;
- дотримання режиму життєдіяльності, рухової активності, раціонального харчування тощо;
- уміння надати першу медичну допомогу;
- обізнаність у проявах, причинах педагогічного самовигорання і методах його подолання.

Всі ці аспекти формування компетентнісної особистості знаходимо в педагогіці А.С. Макаренка.

Вимога, якій повинні відповідати вчителі всіх кваліфікаційних рівнів, – це знання дитячої та вікової фізіології. Психолого-педагогічну компетенцію формують знання фундаментальних теорій, законів, принципів у галузі педагогіки та психології, здатність застосовувати їх на практиці; володіння загальними методами навчання та виховання, знання психологічних законів, закономірностей і механізмів засвоєння суб'єктами навчання знань і вмінь у процесі навчання; уміння виявляти особистісні якості, визначати й урахувати емоційний стан суб'єктів навчання; володіння методами педагогічних та психологічних досліджень. Вимоги до різних кваліфікаційних рівнів виглядають так: кваліфікаційна категорія «спеціаліст» – знання основ педагогіки та психології; кваліфікаційні категорії «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої категорії» і «спеціаліст вищої категорії» – додатково володіння сучасними освітніми технологіями, методичними прийомами, педагогічними засобами, різними формами позаурочної (позанавчальної) роботи та вміння якісно їх застосовувати.

А.С. Макаренко великого значення надавав мажорному настрою в колективі. Здатність створювати радісно-піднесений тон у колективі – важлива складова емоційного інтелекту лідера, керівника колективу.

Три наступні види професійної компетентності педагога – соціокультурна, комунікативна та емоційна – висувають однакові вимоги до вчителів незалежно від їхньої кваліфікації, позаяк ці компетентності є

універсальними для всіх педагогів, який би предмет вони не викладали і яку б посаду вони не обіймали.

Соціокультурна компетентність полягає в:

- здатності орієнтуватися в сучасних українських та світових суспільно-політичних, економічних реаліях;
- обізнаності зі світовими тенденціями розвитку освіти, філософським концепціями освіти, рівнем досягнень української освіти у світовому масштабі;
- здатності враховувати культурно-релігійні особливості школярів у навчальному процесі.

Комунікативна компетентність знаходить свій вияв у здатності:

- доречно і правильно використовувати мову в різноманітних соціально різнотипних ситуаціях спілкування;
- співвідносити вербальні та невербальні засоби з цілями й умовами спілкування;
- розуміти стосунки між комунікантами;
- будувати власне мовлення з урахуванням соціальних норм поведінки та системи культурних уявлень і цінностей певної мови.

Емоційна компетентність – це сукупність знань, вмінь та навичок, які дозволяють приймати адекватні рішення та діяти на основі результатів інтелектуальної обробки зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації, яку нам надає емоційний інтелект.

Важливою в роботі педагога є самопрезентаційна компетентність, тобто побудова педагогічно доцільного іміджу вчителя, що включає зовнішній вигляд, емоційну стабільність, чесність, відкритість, доброзичливість, авторитет у своїй галузі і т. ін. Педагог, вважає А.С. Макаренку, повинен мати бездоганний зовнішній вигляд, ходити «франтом».

До вчителів із кваліфікаційною категорією «спеціаліст» у цій сфері висувається вимога додержання педагогічної етики й моралі. Учителі другої категорії повинні, окрім цієї вимоги, користуватися авторитетом серед колег, учнів та їхніх батьків. Від спеціалістів першої та вищої категорії вимагається також уміння лаконічно, образно і виразно подати матеріал, аргументувати свою позицію та володіти ораторським мистецтвом.

Інноваційна компетентність означає володіння освітніми інноваціями та спроможність ефективно впроваджувати їх у освітній процес; здатність до інноваційної діяльності, продукування та розробки нових ідей. Усі вчителі, починаючи зі спеціалістів другої категорії, мають відповідати вимогам цієї компетентності, тобто володіти здатністю застосовувати інноваційні технології у навчально-виховному процесі. Для вчителів першої категорії додаються такі вимоги:

- володіння технологіями творчої педагогічної діяльності з урахуванням особливостей навчального матеріалу і здібностей учнів;
- здатність упроваджувати передовий педагогічний досвід.

Кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії», окрім усього вищезазначеного, вимагає:

- володіння інноваційними освітніми методиками й технологіями, їх активне використання та поширення у професійному середовищі;
- вміння продукувати оригінальні, інноваційні ідеї;
- застосування нестандартних форм проведення уроку (навчальних занять);
- здатності вносити пропозиції щодо вдосконалення навчально-виховного процесу в навчальному закладі.

Інформаційна компетентність (у галузі ІКТ) означає, що педагог достатньою мірою володіє інформаційно-комунікаційними технологіями, може впроваджувати їх у навчальний процес і вміє ефективно шукати та опрацьовувати інформацію. Перед учителями всіх кваліфікаційних категорій стоїть вимога використовувати інформаційно-комунікаційні технології та цифрові освітні ресурси у навчально-виховному процесі.

Універсальним для педагогів усіх кваліфікаційних категорій є також останній вид професійної компетентності, а саме рефлексивна, яка передбачає здатність до саморефлексії, самооцінки, самоконтролю, самовдосконалення. У цій сфері перед усіма вчителями стоїть вимога постійно вдосконалювати свій професійний рівень.

Компетентність педагога не має вузькопрофесійних меж, оскільки від нього вимагається постійне осмислення різноманітних соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, які пов'язані з освітою. Нарешті, професійна компетентність учителя є найсуттєвішим чинником підвищення якості шкільної освіти, вона є складовою професійного становлення фахівця.

Становлення емоційного менеджменту в системі управління дасть змогу керівникам ефективно використовувати емоційний ресурс організації. Дослідники виявили, що чим вища посада, тим важливіші емоційні здібності для досягнення позитивного результату. Наприклад, високий рівень емоційного інтелекту забезпечує близько 85% успіху в управлінні персоналом.

Дослідження показали, що схильність до емоційних здібностей може бути встановлена генетично. Але, в порівнянні з інтелектуальними, емоційні здібності значною мірою можна розвивати. Завдяки високому емоційному інтелекту лідери усвідомлюють свої сильні і слабкі сторони, а також межі своїх можливостей. Вони ставляться до себе з гумором, з готовністю набувають нових навичок та вмінь, позитивно реагують на конструктивну критику про свою роботу.

Розглядаючи професійну компетентність педагога, дослідники, зазвичай, мають на увазі такі професійні якості, як рівень рефлексії, емпатії, емоційну чутливість та комунікаційність тощо. Торкаючись цього питання, стикаємося з широким розмаїттям семантичного поля компетентності – комунікативної, психологічної, соціально-психологічної, емоційної. В цьому сенсі А.С. Макаренко володів високим емоційним інтелектом.

Емоційний інтелект можна розглядати на декількох рівнях. Перший – усвідомлення своїх емоцій, уміння визначити, яку емоцію відчуває людина в

даний момент, із яких базових емоцій вона складається. Другий рівень – уміння управляти власними емоціями, визначати джерело і причину їх виникнення, ступінь корисності, змінювати інтенсивність емоцій, розширювати репертуар емоційних реакцій. Третій – усвідомлення емоцій інших людей, визначення емоційних станів за вербальними і невербальними ознаками. Четвертий – управління емоціями інших людей, цілеспрямована дія на їх емоції.

Отже, можна стверджувати, що емоційний інтелект – це самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність та управління відносинами. Хороший лідер-оратор уміє викликати у слухачів необхідні відчуття та емоції на нетривалий час. А лідер із високим рівнем емоційного інтелекту – тактик і стратег, який може керувати своїм емоційним станом та станом співробітників протягом тривалого періоду часу. У зв'язку з цим виникло таке поняття як «емоційний менеджмент» – управління емоційними ресурсами організації з метою підвищення її ефективності. Головною ідеологічною функцією емоційного менеджменту є визначення стратегії управління емоційним ресурсом організації. Тому істотне значення для розуміння емоційного менеджменту має емоційна компетентність персоналу і, в першу чергу, керівництва. Поняття емоційної компетентності науковці визначають як здатність взаємодіяти з внутрішнім середовищем своїх відчуттів і бажань, адекватно емоційним переживанням. Істотним є те, що емоційна компетентність розглядається у взаємній підтримці з соціальною компетентністю: емоційне спілкування з оточуючими підсилює здатність діяти як з іншими людьми, так і зі своїми відчуттями і бажаннями.

Слід зазначити, що відповідно до вживаної термінології, це поняття ближче до управління емоціями, а зміст – до емоційної регуляції. Виходячи з цього, емоційний менеджмент передбачає уміння управляти власними емоціями і емоційну регуляцію діяльності. Тому для керівника важливу роль відіграють його емоційна компетентність і емоційний інтелект, що дозволяє розпізнавати, зіставляти, коректувати і об'єднувати індивідуальні і організаційні стилі, моделі емоційної поведінки, актуалізувати і ефективно управляти емоційними ресурсами освітньої установи, що сприяє створенню позитивних результатів у всіх аспектах життєдіяльності персоналу і колективу в цілому [2, с. 11-12].

Висновок. Отже, педагогіка А.С. Макаренка дає нам приклади успішного керівника, менеджера. Сучасні педагоги, керуючись положеннями цієї педагогіки, здатні усвідомлювати актуальність сучасних проблем функцій управління, стимулювання самореалізації, формування громадянської компетентності, залучення всього педагогічного колективу до управління навчальним закладом.

Список використаних джерел

1. Гриньова М.В. Ставлення А.С. Макаренка до педагогічної науки / М.В. Гриньова // Матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції «Теоретична спадщина А.С. Макаренка в контексті євроінтеграційних тенденцій вітчизняної освіти». – 1-2 квітня 2014 року. – Полтава. – С. 3.

2. Зелюк В.В. Емоційний інтелект як важлива складова моделі професійної компетентності сучасного менеджера / В.В. Зелюк // Наукові записки ПОІППО. – 2011. – №2. – С.11–12.
3. Зелюк В.В. Структура і зміст професійної компетентності педагога / В. В. Зелюк // Наукові записки ПОІППО. – 2012. – №3. – С. 5–9.
4. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В.О. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003. – 448 с.
5. Освіта України / Нормативно-правові документи. – Київ, 2001.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2015 р.

Зелюк В.

Полтавський обласний інститут післядипломного педагогічного образования имени М.В. Остроградского, Украина

**ПРОФИЛЬНОЕ КОМПЕТЕНТНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ
ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ
А.С. МАКАРЕНКО**

В статье рассматриваются многоаспектные подходы к внедрению педагогических идей А.С.Макаренко в современном образовании.

Ключевые слова: образование, профилизация, компетентности, эмоциональный интеллект, менеджмент, инновационные технологии.

Zelyuk B.

Poltava Regional Institute of Postgraduate Education named after M. Ostrogradskii, Ukraine

**PROFILE COMPETENCE-ORIENTED EDUCATION IN THE CONTEXT
PEDAGOGICAL LEGACY A. MAKARENKO**

The article deals with a multidimensional approach to the implementation of Makarenko's pedagogical ideas in modern education.

Key words: education, profiling, competence, emotional intelligence, management, innovative technology.